

การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ
อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา*

Utilization of Medicinal Plants by Local People around
the Khao Pokyo, Bannang Sata, Yala Province

รชานี เจะเมะ **

ดร. วิไลวัลย์ แก้วตาทิพย์ ***

ดร. วิชิต เรืองแป้น ***

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายพืชสมุนไพร ลักษณะการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรและกรรมวิธีการนำพืชสมุนไพรมารักษาโรคตามภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ โดยวิธีการวิจัยเป็นแบบผสมทั้งเทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ เก็บข้อมูลโดยวิธีการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ และสำรวจ บันทึกภาพพืชสมุนไพร จากหมอบ้านบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านและประชาชน ผลการวิจัยพบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะ ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคบำรุงร่างกาย มีจำนวนสมุนไพรทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค บำรุงร่างกายและใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ส่วนมากที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ คือ กลุ่มสมุนไพร

แก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่เป็นส่วนของราก (79.70%) ใบ (78.30%) ต้นและผล (40.60%) สำหรับกรรมวิธีและลักษณะการนำพืชสมุนไพรไปใช้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมารักษาโรคพบว่า ส่วนใหญ่มักจะต้มดื่มและคั้นเอาน้ำดื่ม และด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ เกิดจากการเรียนรู้ศึกษาในตำราและทดลองใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคด้วยตนเอง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่า ควรมีการนำสมุนไพรที่ประชาชนนำมาใช้ในการรักษาโรคต่างๆ จากการวิจัยครั้งนี้ไปทำการศึกษวิจัยต่อยอดด้านประสิทธิภาพของการรักษาโดยการเปรียบเทียบกับศาสตร์อื่นๆ

*วิทยานิพนธ์ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา

คณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

**นักศึกษา หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนา

คณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

***อาจารย์ประจำ คณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา

Abstract

The research on utilization of medicinal plants by local people around the Khao Pokyo, Bannang Sata, Yala. The study aimed to investigate the variety of medicinal plants, it's use and how to prepare for the treatment in accordance with the knowledge of the local. The methodology of this use both quality and quantity data. The data was gathered from focus group and interview with while conducting the survey, pictures and sound were traditional doctor, local savant and people. It was found that 70 species and 42 families of plants in Khao Pokyo area

were used as medicinal plants. the medicinal plants were divide into 16 groups and they parts of plant mainly use were roots (79.70%), leave (78.30%), stem and fruits (40.60%). Besides, most preparing method The knowledge of using medicinal plants came from ancestor, to learn from text book/book, and experiment. The suggestion from this study the in was to educate the use of medicinal plant to the public and conduct further research on the effectiveness the treatment by employing other sciences knowledge.

ความสำคัญของปัญญา

ประเทศไทยเป็นชาติที่มีวัฒนธรรมชนบทรอบรู้ ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้มีความหลากหลายแตกต่างกันตามบริบทพื้นที่ เช่น ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยสี่ ตลอดจนทั้งการประกอบอาชีพต่างๆ และภูมิปัญญาทางสมุนไพร (Traditional knowledge หรือ Local wisdom of herb) เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาด้านสุขภาพอนามัยที่ล้ำค่าของสังคมไทยที่เกิดจากปรัชญาของหมอพื้นบ้าน และกำเนิดจากธรรมชาติ มีความหมายต่อชีวิตมนุษย์ และเป็นองค์ความรู้ที่เก่าแก่สำหรับมนุษย์ โดยเฉพาะในมิติทางสุขภาพ ทั้งการส่งเสริมสุขภาพ และการรักษาโรค ในวงการวิทยาศาสตร์เชื่อว่าการที่มนุษย์รู้จักนำสมุนไพรชนิดต่าง ๆ มาใช้ในการรักษาโรคได้นั้น น่าจะเกิดการเรียนรู้จากพฤติกรรมของสัตว์ การบอกเล่าต่อๆ กันมา หรือเกิดจากการทดลอง และสังมประสบการณ์มาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน สำหรับสมุนไพรกับคนไทยนั้น ผูกพันและเกี่ยวข้องนับตั้งแต่

แรกเกิดจนวันสุดท้ายของชีวิต การใช้พืชสมุนไพรมาเป็นยาบำรุงร่างกาย การใช้ไม้ไผ่มาตัดสายสะดือของทารกแรกเกิด การดูแลแม่หลังคลอดด้วยสมุนไพรล้วนแล้วแต่มีพืชสมุนไพรเข้ามาเกี่ยวข้องในพิธีกรรมต่างๆ ส่วนรูปแบบการใช้สมุนไพรมีความแตกต่างกันตามความหลากหลายของเผ่าพันธุ์มนุษย์ ความหลากหลายทางชีวภาพและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น โดยมีวัฒนธรรมและชนบทรอบรู้ประเพณีในแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด และในทุกชุมชนทุกหมู่บ้านในจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทยจะมีหมอพื้นบ้านที่เปรียบเสมือนปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความรู้เฉพาะด้านพืชสมุนไพรสำหรับรักษาโรคต่าง ๆ (เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, 2548)

อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา เป็นพื้นที่หนึ่งที่ประชาชนยังใช้สมุนไพรในการดำรงชีวิต เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นเขตภูเขาที่มีพืชพันธุ์หลากหลายชนิด ประชาชนมีวิถีการดำรงชีวิตเกี่ยวกับพืชที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมทั้งการใช้พืชในทางสมุนไพร ประชาชนสามารถหาสมุนไพรได้ง่ายในยามเจ็บไข้ได้ป่วย การใช้

ประโยชน์สมุนไพรดังกล่าวได้ถ่ายทอดต่อกันมารุ่นหนึ่งไปสู่อีกหนึ่งรุ่นจนกลายเป็นความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาพื้นบ้าน ความรู้เหล่านี้เกิดจากประสบการณ์และการลองถูกลองผิดที่ได้สั่งสมติดต่อกันมาเป็นเวลานาน การสืบทอดความรู้เหล่านี้มีคุณค่า โดยเฉพาะการใช้พืชเป็นยาสมุนไพร แต่ความรู้เรื่องสมุนไพรหรือภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านยังไม่มีการจัดบันทึกและจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ ความรู้เรื่องของสมุนไพรจำนวนมากถูกปล่อยปละละเลย มีโอกาสอาจสูญหายไป แนวโน้มในการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นเริ่มเสื่อมคลาย ส่วนใหญ่ได้สูญหายไปตามอายุขัยของหมอพื้นบ้าน จึงมีความเป็นไปได้สูงที่ข้อมูลเหล่านี้จะสูญหายไปในเวลาอันใกล้ ทางแก้ปัญหานี้ทำได้โดยการปลูกพืชทดแทนให้เพียงพอต่อความต้องการ แต่ข้อมูลการใช้พืชสมุนไพรตามภูมิปัญญาพื้นบ้านยังเป็นสิ่งที่ขาดเสียมิได้ อย่างไรก็ตามหากมีการจัดบันทึกข้อมูลเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รักษาและเป็นแนวทางอนุรักษ์ภูมิปัญญาเหล่านี้

ดังนั้น การศึกษาการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา จึงมีความจำเป็น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสมุนไพรหรือทางพฤกษศาสตร์เพื่อพัฒนาในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายชนิดของพืชสมุนไพรที่ประชาชนอาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา นำมาใช้ประโยชน์
2. เพื่อศึกษาลักษณะการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา
3. เพื่อศึกษารวมวิธีการนำพืชสมุนไพรมารักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้วิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed methodology) โดยใช้เทคนิคการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative technique)
2. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative technique)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sample)

ประชากรในการวิจัย คือ คราวเรือนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ บ้านตลาดนิคม ตำบลตลิ่งชัน อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball sampling) เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยการแนะนำของหน่วยตัวอย่างที่ได้เก็บข้อมูลไปแล้ว จำนวนทั้งหมด 138 คราวเรือน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสนทนากลุ่ม มีการสนทนากลุ่มกับหมอพื้นบ้าน ตัวแทนชาวบ้าน และปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการสนทนามีแนวคำถามเป็นแกน โดยมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม มีจำนวน 5 คน มีการบันทึกข้อมูลโดยมีผู้ช่วยในการจดและใช้เครื่องบันทึกเสียงบันทึกข้อมูลในการสนทนากลุ่ม
2. แบบสำรวจ กำหนดแหล่งสำรวจพันธุ์พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา มีการสำรวจและเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญเกี่ยวกับพืชสมุนไพร เช่น ถ่ายภาพชนิดพืชสมุนไพร บันทึกชื่อท้องถิ่นของพืชสมุนไพร ส่วนที่นำมาใช้ประโยชน์ วิธีการใช้ประโยชน์ เป็นต้น โดยอุปกรณ์การเก็บตัวอย่าง ประกอบด้วย
 - 1) กล้องถ่ายรูป
 - 2) สมุดบันทึก ปากกา ดินสอ และ
 - 3) กรรไกรและมีด

วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน

ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม) ๒๕๕๘

3. แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคมและข้อมูลทั่วไป และ ตอนที่ 2 ข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์สมุนไพร ซึ่งในส่วนที่ต้องการข้อมูลละเอียดจะใช้การสัมภาษณ์แบบมีจุดความสนใจเฉพาะจากผู้ให้ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. นำข้อมูลจากการทำสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) จัดหมวดหมู่ของพืชสมุนไพรจำแนกตามลักษณะการนำมารักษาโรค นำเสนอข้อมูลโดยการบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive analysis) ในลักษณะรูปภาพ การบรรยายภาพประกอบ ฯลฯ และสรุปกรรมวิธีการใช้สมุนไพรรูปแบบต่างๆ

2. ข้อมูลเชิงปริมาณจะตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล นำข้อมูลมาวิเคราะห์ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป หาค่าสถิติการแจกแจงความถี่ และค่าร้อยละ

ผลการวิจัย

พืชสมุนไพรพื้นถิ่นที่เขাপกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่างๆ จากการศึกษาสำรวจเก็บตัวอย่างชนิดพืชสมุนไพรพร้อมบันทึกภาพและรายละเอียดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพืชสมุนไพรบริเวณเขাপกไย๊ะ พบว่า สมุนไพรในพื้นที่ที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย จำนวนทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค และประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ดังนี้

ตาราง 1 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขাপกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด มีจำนวนทั้งสิ้น 14 วงศ์ 15 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	กระตูดไก่ดำ	ACANTHACEAE	แก้ปวดศีรษะ แก้ไข้ แก้ไอ ลดความร้อน
2.	รางจืด	ACANTHACEAE	แก้ร้อนใน แก้ท้องเสีย แก้ปวดบวม
3.	หงอนไก่ไทย	AMARANTHACEAE	แก้ปวดศีรษะ ห้ามเลือด
4.	ผักคราดหัวแหวน	COMPOSITAE	แก้ปวดฟัน แก้ปวดศีรษะ
5.	กูดต้น	CYATHEACEAE	แก้พิษไข้กาฬ แก้ร้อนในกระหายน้ำ
6.	หญ้าคุ้มหนู	CYPERACEAE	แก้ไข้ แก้ไอ แก้เจ็บคอ
7.	หญ้าลูกใต้ใบ	EUPHORBIACEAE	แก้ร้อนใน ลดไข้
8.	กระถิน	LEGUMINOSAE	แก้ร้อนในกระหายน้ำ ช่วยให้เจริญอาหาร บำรุงหัวใจ
9.	กระไคลิง	LEGUMINOSAE - CAESALPINIOIDEAE	แก้ตัวร้อน แก้ไข้
10.	บอระเพ็ด	MENISPERMACEAE	แก้ไข้ แก้ร้อนใน
11.	โคลงเคลง	MELASTOMATACEAE	แก้ร้อนใน
12.	ห่อข้าวลีดา	POLYPODIACEAE	บรรเทาอาการปวด ลดไข้
13.	ไหลเผือก	SIMAROUACEAE	แก้ไข้ บำรุงกำลัง
14.	หญ้าหางงู	VERBENACEAE	แก้ไข้ ลดไข้
15.	กระเทียม	ZINGIBERACEAE	แก้ไข้ ตัวร้อน บำรุงธาตุ แก้ลม

ตาราง 2 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 10 วงศ์ 11 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	โศภ่า	ASCLEPIADACEAE	แก้ท้องอืดในเด็ก
2.	เพกา	BIGNONIACEAE	แก้ท้องผูก ช่วยในการขับผายลม
3.	หงอนไก่ไทย	EUPHORBIACEAE	ขับลมในลำไส้
4.	ผักคราดหัวแหวน	LAURACEAE	แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ และจุกเสียด
5.	ชุมเห็ดไทย	LEGUMINOSAE	ช่วยแก้อาการท้องผูก
6.	ข่าแดง	MORACEAE	ขับลม ช่วยให้เจริญอาหาร
7.	ชะพลู	PIPERACEAE	แก้ท้องอืดเฟ้อ ขับลม
8.	พลู	PIPERACEAE	ขับลมในลำไส้
9.	वाद	VERBENACEAE	แก้ท้องอืด ท้องเดิน ในเด็กแรกเกิด- หนึ่งปี
10.	คาหลา	ZINGIBERACEAE	ช่วยขับลมและแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ
11.	ข่าลิง	ZINGIBERACEAE	แก้ปวดท้อง จุกเสียดแน่นเฟ้อ

ตาราง 3 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการบำรุงหัวใจ บำรุงกำลัง มีจำนวนทั้งสิ้น 10 วงศ์ 11 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	จันทน์	AGAVACEAE	บำรุงหัวใจ
2.	โศภ่า	ASTERACEAE	บำรุงหัวใจ
3.	มันทราย	DIOSCOREACEAE	บำรุงร่างกาย
4.	สะเดา	MELIACEAE	บำรุงธาตุในร่างกาย บำรุงโลหิต ช่วยให้เจริญอาหาร
5.	หมากหมก	OPILICEAE	บำรุงกำลัง
6.	เต่าร้างแดง	PALMAE	บำรุงกำลัง แก้ช้ำใน
7.	ลำเท็ง	POLYPODIACEAE	บำรุงเลือด
8.	บัวผุด หัวบัวตุม	RAFFLESACEAE	บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ
9.	ยอบ้าน	RUBIACEAE	บำรุงสายตา หัวใจ
10.	หัวร้อยรู	RUBIACEAE	บำรุงหัวใจรักษามะเร็ง
11.	ว่านนางครวญ	TACCACEAE	บำรุงกำลัง ช่วยเจริญอาหาร

ตาราง 4 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ จำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	จิงจ้อเหลือง	CONVOLVULCCEAE	แก้อาการทางเดินปัสสาวะอักเสบ
2.	ฝอยทอง	CUSCUTACEAE	บำรุงไต ขับลม แก้น้ำ
3.	โชนใหญ่	GLEICHENIACEAE	ขับปัสสาวะ ขับพยาธิ
4.	กระแตไต่ไม้	POLYPODIACEAE	ขับปัสสาวะ แก้น้ำ

ตาราง 5 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ มีมีจำนวนทั้งสิ้น 5 วงศ์ 5 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	มะคาด	DILLENIACEAE	เป็นยาระบาย ฝาดสมาน และลดไข้ บำรุงร่างกาย
2.	จิกน้ำ	LECYTHIDACEAE	แก้บิดมูกเลือด
3.	จี่เหล็กบ้าน	LEGUMINOSAE – CEASALPINIOIDEAE	รักษาโรคบิด
4.	มะเดื่อ	MORACEAE	แก้ท้องร่วง
5.	แก้มขาว	RUBIACEAE	ยาระบาย

ตาราง 6 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ มีจำนวนทั้งสิ้น 1 วงศ์ 1 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	สบู่ดำ	EUPHORBIACEAE	แก้กระดูกหัก แก้บาดแผล แก้ปวดบวม

ตาราง 7 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการห้ามเลือด มีจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ 4 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	หนุমানประสานกาย	ARALIACEAE	ตำพอกแผลห้ามเลือด
2.	สาบเสือ	COMPOSITAE	ห้ามเลือด
3.	สาบแร้งสาบกา	COMPOSITAE	ห้ามเลือด
4.	โคลงเกลลงขนต่อม	MELASTOMATACEAE	ห้ามเลือด

ตาราง 8 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาแผล มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	อุตพิ	ARACEAE	สมานแผล
2.	ใบบัวบก	UMBELLIFERAE	รักษาแผลสด ไฟไหม้น้ำร้อนลวก

ตาราง 9 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคผิวหนัง มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	เสลดพังพอนตัวผู้	ACANTHACEAE	แก้โรครีม รุสวัดแก้ลมพิษ รักษาเม็คคันคันตามผิวหนัง
2.	แกฝอย	BIGMONIACEAE	รักษาโรครุสวัด
3.	ขุมเห็ดไทย	FABACEAE	รักษากลากเกลื้อน
4.	กระเทียม	MELIACEAE	รักษาโรคผิวหนัง กลากเกลื้อน

ตาราง 10 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคมีจำนวนทั้งสิ้น 1 ชนิด 1 วงศ์ ได้แก่ กาหลง (*Bauhinia cuminate* L.)

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	กาหลง	LEGUMINOSAE –CAESALPINIOIDEAE	ลดความดันของโลหิตสูง

ตาราง 11 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรคเบาหวาน มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	บุก	ARACEAE	ลดน้ำตาลในเลือด
2.	กระดุมทอง	COMPOSITAE	ลดน้ำตาลในเลือด

ตาราง 12 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการแก้ไอ ขับเสมหะ มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	ตำแยแมว	EUPHORBIACEAE	ขับเสมหะ
2.	มะแว้งคัน	SOLANACEAE	แก้ไอ ขับเสมหะ

ตาราง 13 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไยยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาฝี และมะเร็ง มีจำนวนทั้งสิ้น 2 วงศ์ 2 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	หญ้าหนูต้น	PHORMIACEAE	รักษาโรคมะเร็ง
2.	กระสัง	PIPERACEAE	รักษาฝี รักษาโรคมะเร็ง

ตาราง 14 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไยยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์สำหรับสตรี มีจำนวนทั้งสิ้น 4 วงศ์ 4 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	โคไม้รู้อุ้ม	ASTERACEAE	บำรุงหญิงหลังคลอด
2.	ผักหวานบ้าน	EUPHORBIACEAE	เพิ่มการหลั่งน้ำนมของแม่ที่ไม่มีน้ำนมให้บุตร แก้อาการไอ
3.	พรวานกลุ่ม, ว่านสากเหล็ก	HYPOXIDACEAE	ยาชักมดลูก
4.	เขียด	LAURACEAE	สำหรับสตรีดื่มหลังคลอดหรือหลังผ่าตัด เป็น ยาถ่าย

ตาราง 15 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไยยะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการถอนพิษ มีจำนวนทั้งสิ้น 1 วงศ์ 1 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	สรรพคุณ
1.	ว่านเพชรหึง	ORCHIDACEAE	ถอนพิษตะขบ แมงป่อง

ตาราง 16 พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการประกอบในพิธีกรรมต่าง ๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 3 วงศ์ 3 ชนิด

ลำดับที่	ชื่อสมุนไพร	วงศ์	การใช้ประโยชน์
1.	ใบเงิน	ACANTHACEAE	ใส่หลุมทำพิธีลงเสาสร้างบ้านใหม่
2.	หมาก	ARECACEAE	ใช้ในพิธีกรรมในการไหว้ครูทำการรักษาโรค
3.	พลู	PIPERACEAE	ใช้ในพิธีกรรมในการไหว้ครูทำการรักษาโรค

ตาราง 17 ลักษณะการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ส่วนที่นำมาใช้	กรรมวิธี	การบรรเทาละรักษา
ราก, ใบ, ลำต้น, ผล	คั้น และต้มเอาน้ำ	แก้ไข้ ลดความร้อน แก้ปวด ,แก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ, บำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง แก้อาการเกี่ยวกับทางเดินปัสสาวะ, แก้บิด ท้องเดิน ท้องร่วง โรคกระเพาะ, รักษา โรคเบาหวาน, แก้ไอ ขับเสมหะและใช้สำหรับ สตรี
ใบ, ราก	ฝน ตำขี้และบด	การแก้ฟกช้ำ ข้อเคล็ด ปวดข้อ ห้ามเลือด, รักษาโรคผิวหนัง, รักษาฝี มะเร็ง และใช้ในการ ถอนพิษ

ตาราง 18 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคมและข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน(N=138ครัวเรือน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	61	44.2
หญิง	77	55.8
รวม	138	100.0
อายุ		
18-35ปี	2	1.4
36-45 ปี	63	45.7
46-60 ปี	65	47.1
61 ปีขึ้นไป	8	5.8
รวม	138	100.0
สถานภาพ		
โสด	7	5.1
สมรส	115	83.3
หม้าย/หย่า/แยก	16	11.6
รวม	138	100.0
ระดับการศึกษา		
ไม่ได้เรียนหนังสือ	9	6.5
ประถมศึกษา	25	18.2
มัธยมศึกษาตอนต้น	45	32.6
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ป.ว.ช.	53	38.4
ป.ว.ศ./อนุปริญญา	4	2.9
ปริญญาตรีและสูงกว่า	2	1.4
รวม	138	100.0

ตาราง 18 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจ สังคมและข้อมูลทั่วไปของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน(N=138 ครั้วเรือน)	ร้อยละ
จำนวนสมาชิกในครัวเรือน		
จำนวน 2คน	55	39.9
จำนวน 3คน	58	42.0
จำนวน 4คน	21	15.2
จำนวน 5คน	4	2.9
รวม	138	100.0
อาชีพ		
เกษตรกรกรรม	70	50.7
รับจ้าง	48	34.8
ค้าขาย	9	6.5
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	11	8.0
รวม	138	100.0
รายได้		
5,001 - 7,000 บาท	12	8.7
7,001 - 10,000 บาท	81	58.7
10,001 - 15,000 บาท	37	26.8
มากกว่า 15,000 บาทขึ้นไป	8	5.8
รวม	138	100.0
การตั้งถิ่นฐาน		
เกิดในหมู่บ้าน	5	3.6
ย้ายมาจากหมู่บ้านอื่น	133	96.4
รวม	138	100.0

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการใช้ประโยชน์สมุนไพรรักษาโรคของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะนั้น ความรู้ทางด้านการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในการรักษาโรค หรือการนำสมุนไพรมาใช้ในพิธีกรรมต่างๆ นั้น ทั้งหมดที่ทำการรักษาด้วยสมุนไพรอย่างเดียว และหมอที่ทำการรักษาโดยใช้คาถาอาคมร่วมกับสมุนไพร ส่วนได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และเกิดจากการเรียนรู้ ศึกษาในตำราและทดลองใช้พืชสมุนไพรในการรักษาโรคเอง ซึ่งหมอแต่ละคนมีความสามารถในการรักษาโรคที่ไม่เหมือนกัน เช่น กระบวนการ และวิธีการรักษาที่เป็นของเฉพาะตัว รวมทั้งการได้มาซึ่งความรู้เรื่องยา และวิธีการรักษาที่ต่างกัน เนื่องจากการเรียนรู้ได้ จากถ่ายทอดของครอบครัว คือ มีกระบวนการถ่ายทอดโดยทางอ้อม เช่น เวลาไปเก็บสมุนไพร จะพาลูกหลานไปด้วย หมอจะอธิบายสรรพคุณของยาแต่ละชนิดให้ฟัง รวมทั้งสูตรยา และวิธีการผสมยา ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยพืชสมุนไพร อาศัยประสบการณ์จากบรรพบุรุษ และการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคเอง และการดำรงชีวิตประจำวันมีการพึ่งพาในเรื่องปัจจัยสี่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสมุนไพร ทำให้มีความเชื่อว่าสมุนไพรสามารถรักษาโรค บำรุงร่างกาย และใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ได้จริง หมอพื้นบ้านใช้คาถาอาคม บทสวดครุ จุดธูปเทียน ใช้สมุนไพรเป่าเสก และมีน้ำมนต์ ในการรักษาโรค หรือการใช้ในพิธีกรรมต่างๆ

การอภิปรายผล

จากการวิจัยพบว่า พืชสมุนไพรในพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการรักษาโรค บำรุงร่างกายหรือประกอบในพิธีกรรมต่างๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 42 วงศ์ 70 ชนิด โดยได้จำแนกตามสรรพคุณการรักษาโรค และการใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งหมด 16 กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่ เป็นสมุนไพรในพื้นที่โดยประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มสมุนไพรที่มีสรรพคุณ

แก้ใช้ ลดความร้อน แก้ปวด จำนวน 14 วงศ์ 15 ชนิด และกลุ่มสมุนไพรที่มีสรรพคุณแก้ท้องขึ้น ท้องอืด ท้องเฟ้อ จำนวน 10 วงศ์ 11 ชนิด ในการนำไปใช้ส่วนใหญ่ใช้ใบ, ราก และเหง้าโดยวิธีการต้มดื่ม น้ำ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (Harsha et al , 2002) ฮาร์ชา และคณะ ที่ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้านของชนเผ่า Kunabi ที่อาศัยอยู่ในเมือง Karnata ประเทศอินเดีย และพบว่าพืชสมุนไพรที่ชนเผ่า Kunabi นำไปใช้ประโยชน์มีจำนวน 45 ชนิด จาก 26 วงศ์ ส่วนใหญ่ใช้ในการรักษาอาการทั่วไป เช่น ไข้ ไอ จุกเสียดแน่นท้อง และอื่น ๆ และส่วนของพืชสมุนไพรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่ คือ ส่วนราก และใบ วิธีการในการใช้สมุนไพรส่วนใหญ่ใช้วิธีการต้ม และการดอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริวรรณ สุทธิจิตต์ และคณะ (2542: อ้างถึงใน บรรณารักษ์ บันทะรส, 2545) ที่ศึกษาการใช้สมุนไพรของชาวกะเหรี่ยง บ้านแม่ยางห้า อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์หมอยาประจำหมู่บ้าน 1 คน พบว่าตัวอย่างสมุนไพร มี 37 ชนิด จัดอยู่ใน 28 วงศ์ ส่วนที่นำมาใช้มากที่สุด คือ ราก และโดยวิธีการต้มน้ำดื่มเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ อิกเนซิมุท, ไอยานา และชิวารามาเนน (Ignacimuthu, Ayyana, et al. 2006) ที่ได้ศึกษาและรวบรวมสมุนไพรของชนเผ่าต่างๆ ที่อาศัยในเขต Madurai ประเทศอินเดีย พบว่า สมุนไพรที่เผ่าต่างๆ ใช้ประโยชน์ในการรักษาอาการเจ็บป่วยทั้งหมด 60 ชนิด จาก 32 วงศ์ วิธีการใช้ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรสด

พืชสมุนไพรพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการรักษาโรค บำรุงร่างกาย ส่วนใหญ่ใช้สมุนไพรเดี่ยวๆ และสมุนไพรตำรับ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริมาลย์ พลราชูณ์ และคณะ (2544) ที่ได้ศึกษา การสำรวจสมุนไพรพื้นบ้าน ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อ.อ่าวน้ำลึก จ.กระบี่ สามารถรวบรวมพรรณพืชได้ทั้งหมด 90 ชนิด จำแนกใบเลี้ยงคู่ 63 ชนิด จำแนกใบเลี้ยงเดี่ยว 23 ชนิด เฟิร์น 1 ชนิด พืชมีดเป็ลื้อย 1 ชนิด วงศ์ที่มีสมุนไพรมากที่สุด คือ

Rubiaceae 12 ชนิด พบพืชที่ยังไม่มีการบันทึกเป็นสมุนไพร 6 ชนิด สมุนไพรที่นำมาใช้ในรูปตำรับยา 51 ชนิด รวมเป็น 17 ตำรับ ใช้เป็นยาเดี่ยว 38 ชนิด และอีก 1 ชนิด เป็นยาเดี่ยวและยาตำรับ วงศ์สฤติถิ จั๊กกุล (2548) ได้ศึกษา สมุนไพรพื้นบ้าน อ.โคกโพธิ์ จ.ปัตตานี จากการศึกษาสามารถรวบรวมสมุนไพรทั้งหมด 95 ชนิด จำแนกเป็นสมุนไพรรวม 57 วงศ์ ประกอบด้วยใบเลี้ยงคู่ 42 วงศ์ 72 ชนิด พืชใบเลี้ยงเดี่ยว 13 วงศ์ 21 ชนิด พืชเมล็ดเปลือย 1 วงศ์ 1 ชนิด และเฟิร์น 1 วงศ์ 1 ชนิด สมุนไพรจำนวน 39 ชนิด ใช้ในรูปยาตำรับร่วมกับสมุนไพรอื่น ๆ และพืชสมุนไพรพื้นที่เขาปกไย๊ะที่ประชาชนนำมาใช้ประโยชน์ในการบำรุงหัวใจ และบำรุงกำลัง พบจำนวนทั้งสิ้น 11 ชนิด 10 วงศ์ ซึ่งพบพืชสมุนไพรอยู่ในวงศ์ Rubiaceae จำนวน 2 ชนิด ซึ่งมีความคล้ายกับงานวิจัยของ อรทัย เนียมสุวรรณ และคนอื่นๆ (2555) ได้ศึกษา การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง จากป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่ สามารถรวบรวมพืชสมุนไพรได้ 33 ชนิด จัดอยู่ใน 23 วงศ์ 32 สกุล วงศ์พืชที่พบชนิดพืชสมุนไพรมากที่สุด คือ วงศ์ Rubiaceae จำนวน 4 ชนิด Fabaceae 3 ชนิด และวงศ์ Acanthaceae, Annonaceae, Euphorbiaceae และ Gnetaceae วงศ์ละ 2 ชนิดตามลำดับ โดยพืชที่นำมาเป็นสมุนไพรเพื่อบำรุงกำลังจัดเป็นไม้พุ่มมากที่สุด ส่วนที่นิยมนำมาใช้คือส่วนใต้ดิน และนิยมเตรียมยาโดยการต้ม พืชสมุนไพรที่สำรวจได้สามารถแบ่งตามสรรพคุณที่รักษาออกเป็น 7 กลุ่ม คือ บำรุงกำลัง บำรุงร่างกาย บำรุงธาตุ บำรุงกำหนด แก้ปวดเมื่อย แก้อ่อนเพลียและยาอายุวัฒนะ โดยสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้เพื่อบำรุงกำลังโดยตรงพบจำนวน 17 ชนิด

จากการสำรวจข้อมูลสมุนไพรของงานวิจัยนี้พบว่าต้นหญ้าลูกใต้ใบหรือต้นลูกใต้ใบ มีสรรพคุณแก้ร้อนใน ลดไข้ ซึ่งไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของมงคลเสน และคนอื่นๆ (2556) ได้ศึกษาลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของต้นลูกใต้ใบ ชนิดของต้นลูกใต้ใบ

ที่พบในประเทศไทย สรรพคุณโดยทั่วไปของต้นลูกใต้ใบ ประโยชน์ของลูกใต้ใบ องค์ประกอบของสารเคมีในลูกใต้ใบ และฤทธิ์ของลูกใต้ใบ พบว่า ต้นลูกใต้ใบเป็นพืชสมุนไพรที่มีสารที่เป็นประโยชน์ เช่น โกลโคไซด์ ซาโปนิน ฟลาโวนอยด์ อัลคาลอยด์ เทนนิน และลิกแนน เป็นต้น มีฤทธิ์ต้านไวรัสตับอักเสบบี ยับยั้งเชื้อเอดส์ ต้านเชื้อไวรัส ลดการอักเสบ ยับยั้งการ เกิดอนุมูลอิสระลดการเกิดแผลในกระเพาะอาหาร แก้อาการท้องเสีย ต้านเนื้องอก มะเร็งและการก่อกลายพันธุ์ คุมกำเนิด และป้องกันพิษจากพาราเซตามอลได้ ต้นลูกใต้ใบเป็นสมุนไพรที่มีสารสกัดที่มีคุณค่าและประโยชน์ต่อร่างกายในด้านการ ป้องกันโรค และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสัตว์ได้ ส่วนสรรพคุณของใบสาบเสือ ช่วยในการห้ามเลือดนั้น มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของจรรยา สิมทวิวรรกุล และคณะ (2541) ได้ศึกษา การใช้สารสกัดยับยั้งจากใบสาบเสือรักษาบาดแผลจากการตอนลูกสุกร พบว่า สารสกัดยับยั้งที่ได้จากใบสาบเสือนชนิดต่างๆ คือ ใบอ่อน ใบแก่ และใบรวม โดยการคั้นสดมีผลในการรักษาบาดแผลที่เกิดจากการตอนของลูกสุกร โดยมีประสิทธิภาพในการรักษาบาดแผลทำให้แผลหายเร็วกว่ากลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาบาดแผลด้วยทิงเจอร์ไอโอดีนอย่างมีนัยสำคัญยิ่งทางสถิติจำนวนวันที่บาดแผลมีอาการบวมและมีการเชื่อมติดของเนื้อเยื่อของกลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาโดยสารสกัดจากสาบเสือนชนิดต่างๆ น้อยกว่ากลุ่มลูกสุกรที่ได้รับการรักษาบาดแผลด้วยทิงเจอร์ไอโอดีนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแสดงว่าสารสกัดยับยั้งจากใบสาบเสือสามารถใช้ทดแทนยาทิงเจอร์ไอโอดีนในการรักษาบาดแผลจากการตอนในลูกสุกรได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย เรื่องการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรของประชาชนที่อาศัยรอบพื้นที่เขาปกไย๊ะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา มีข้อเสนอแนะ 2 ประเด็นได้แก่ การนำผลการวิจัยไปใช้และการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

วารสารมหาวิทยาลัยคริสเตียน

ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม - ธันวาคม) ๒๕๕๘

1. การนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 หน่วยงานด้านสาธารณสุขนำผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาหอพักบ้านให้เกิดประโยชน์กับสังคม และเป็นข้อมูลในการวางแผนงานการดูแลสุขภาพของประชาชนต่อไป

1.2 ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสามารถนำไปประยุกต์เพื่อใช้ในการจัดทำเอกสารคู่มือประกอบการศึกษารวมชาติ สำหรับเยาวชนในท้องถิ่น

1.3 ควรมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพืชสมุนไพรไปสู่เยาวชน ให้เกิดการค้นคว้า ศึกษาเรียนรู้ ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในท้องถิ่น และก่อให้เกิดการสืบทอดองค์ความรู้ทางด้านสมุนไพรหรือการแพทย์แผนโบราณเอาไว้เป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลานสืบไป

1.4 ควรให้ความรู้หรือจัดฝึกอบรมให้สมาชิกในชุมชนได้รู้จักพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ตลอดจนศึกษาวิธีการใช้อย่างยั่งยืน เพื่อชุมชนจะได้ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และมีอาชีพเสริมสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชนได้

1.5 ควรจัดให้บ้านของหอพักบ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เป็นปราชญ์ท้องถิ่น และนำความรู้และภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านเข้าสู่สถานศึกษา

2. การทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการนำองค์ความรู้และตำรับยารักษาโรคของหอพักบ้านจากการวิจัยครั้งนี้ไปทำการศึกษาวิจัยต่อยอดด้านประสิทธิภาพของการรักษาโดยการเปรียบเทียบกับศาสตร์อื่นๆ

บรรณานุกรม

เกศริน มณีหนู. (2544). พฤษศาสตร์พื้นบ้านของชนเผ่าชาวกู ใน จังหวัดตรัง พัทลุง ยะลา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาพฤกษศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลาราชบุรี.

จตุรณ ลินทวีวรกุล, วริษา ลินทวีวรกุลและมานัญ หาญทวี. (2541). การใช้สารสกัดหยาบจากใบสาบเสือรักษาบาดแผลจากการตอนลูกสุกร. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เขตพื้นที่ลำปาง.

ฐนิชา พิมพ์วรรณ. (2553). สมุนไพร 4 ภาค กินเป็น กินสวย กินกัน กินแก้. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดีการพิมพ์.

บรรณารักษ์ ปันทะรส. (2545). การสำรวจและเก็บรวบรวมสมุนไพรบริเวณบ้านนาขวาง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาชีววิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. (2549). ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : จามจุรีโปรดักท์.

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ. (2548). การดูแลสุขภาพแบบพึ่งตนเอง ด้วยยาสมุนไพรในงานสาธารณสุขมูลฐาน. กรุงเทพมหานคร : สามเจริญพาณิชย์.

วงศ์สถิต ฉั่วกุล. (2548). "สมุนไพรพื้นบ้าน อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี". วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 12 (2) : 23-25.

มงคล คงเสน, อัจฉรา นิยมเดชา, วาฬาร์ หาญณรงค์, และพนม สุขจันทร์. (2556). ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ของต้นลูกใต้ใบ. *Princess of Naradhiwas University Journal ฉบับพิเศษ ปี 2556*. [ออนไลน์]. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2557, จาก file:///C:/Users/Ding/Downloads/237-643-1-PB%20(1).pdf.

- อรทัย เนียมสุวรรณ, พัชรวัลย์ ใจสมุทร, เกศริน มณีหนู และสนั่น ศุภธีรสกุล. (2555). “การสำรวจพืชสมุนไพรที่ใช้เพื่อบำรุงกำลัง จากป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวลึก จังหวัดกระบี่”.
วารสารวิทยาศาสตร์บูรพา. 17(2) : 160-166.
- ศิริมาลย์ พลาสุทนต์, ปกรณ์ ต้นสุทธิกานนท์, นพมาศ สุนทรเจริญนนท์ และวงศ์สถิตย์ ฉั่วกุล. (2544). “การสำรวจสมุนไพรพื้นบ้าน ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง อำเภออ่าวน้ำลึก จังหวัดกระบี่”.
Thai Journal of Pharmacy 8 (2) : 22-40.
- Harsha H.V., Hebbar SS, Hegde GR, Shripathi V. (2002). *Ethnomedicinal Knowledge of Plants used by Kunabi Tribe of Karnataka in India. Fitoterapia* 73 (4) : 281-287.
- Ignacimuthu, S. Ayyana, M. and Sivaraman, K.S. (2006). “Ethnobotanical investigations among tribes in Madurai Districts of Tamill Nadu (India)”.
Journal of Ethnobiological and Ethnomedicine 2(25) : 1-7.

